

Іван ПАТЕР

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ПЛАНАХ ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВ І АНТАНТИ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано плани Центральних держав і Антанти стосовно українських земель напередодні Великої війни. Показано особливу зацікавленість ними іноземного капіталу та їх геополітичне значення у майбутній війні. Підкреслено міжнародну вагу українського питання.

Ключові слова: українські землі, українське питання, Галичина, Наддніпрянщина, Австро-Угорщина, Німеччина, Росія.

На зламі XIX–XX століть геополітичну ситуацію в Європі визначало прагнення великих країн – Німеччини, Франції, Великої Британії, Австро-Угорщини та Росії до нових завоювань, встановлення контролю над стратегічно важливими територіями, економічним визиском народів. Учасники майбутнього конфлікту, навіть частина малих європейських країн, переслідуючи корисливі цілі, готувалися до перегляду кордонів зі своїми сусідами. У Європі створено два потужні військові блоки: Троїстий союз (Німеччина, Австро-Угорщина й Італія) і Антанта (Франція, Росія та Велика Британія). Європейський мир став крихким і непевним¹.

Плани Центральних держав та Антанти щодо українських земель напередодні Першої світової війни досліджували у своїх працях вітчизняні (М. Лозинський, Є. Левицький, І. Крип'якевич, О. Реєнт, О. Кураєв, І. Кулінич, О. Сухий, О. Мазур, С. Троян та ін.) і зарубіжні (В. Біль, Ф. Фішер, П. Рорбах, О. Гетш, А. Бахтуріна та ін.) історики. Однак окремі питання, зокрема геополітичне значення українських земель у майбутній війні, нерідко висвітлюють діаметрально протилежно. Це призводить до появи в історичній літературі значних і необґрунтованих помилок у вивченні цієї проблеми. Неупереджене вивчення цієї теми зможе показати, що українські землі завдяки своєму геополітичному розташуванню, значним природним і людським ресурсам стали ареною запеклих воєнних дій ворогуючих блоків держав, а “українська ідея” – однією з головних причин війни.

На основі узагальнення здобутків історіографії, осмислення нових архівних документів і матеріалів у статті зроблено спробу розкрити: 1) плани Німеччини щодо розчленування Російської імперії за національними ознаками і створення з її західних частин, в тому числі й України, буферних держав з метою їх подальшої колонізації; 2) наміри Австро-Угорщини щодо зайняття у майбутньому Волині та Поділля, зі збереженням у складі монархії галицько-буковинських і закарпатських земель;

---

¹ Реєнт О., Сердюк О. Перша світова війна і Україна / О. Реєнт, О. Сердюк. – Київ, 2004. – С. 4.

3) політику Росії стосовно українських земель, яка визначалася принципом імперського центрризму та придушення будь-яких проявів національного сепаратизму, а також приєднанням Галичини і поборенням українського руху; 4) економічне значення українських земель для іноземного капіталу.

Характеризуючи тодішнє міжнародне становище в Європі І. Франко наголошував: “У другій половині 80-х років зайняли у нас і серед наших сусідів деякі події, що мали значний вплив на дальший розвій нашого національного життя. Була це пора політичного напруження між Австрією і Німеччиною, з одного, та Росією, з другого боку, пора заснування (спочатку потайно) так званого потрійного союзу для противаги Росії, з одного, і Франції з другого боку”².

Німецька політика на сході у суті до середини XIX ст. базувалася на добросусідських відносинах з Росією, яких на початках дотримувався й О. Бісмарк. Погляди першого німецького державного канцлера були спочатку спрямовані на Польщу і які у свій час, з німецької точки зору, могли бути виправдані, але пізніше така політика втратила цілковито свій зміст. Щоправда, наближення Росії до Англії та Франції в останні десятиріччя XIX ст. і, особливо, надзвичайна “приязнь” з останньою, заставили провідні німецькі кола ревізувати свою дотеперішню політику на сході³. Це дало підстави Бісмаркові стверджувати, що будь-які договори з Росією не варті навіть того паперу, на якому вони написані⁴.

У другій половині 80-х років XIX ст. почав формуватися інтерес Австро-Угорщини та Німеччини до української справи як до зовнішньополітичного чинника. До цього долучилося загострення російсько-німецьких відносин у зв’язку з болгарською кризою 1887–1888 рр., в якому Росія часто виявляла агресивну настанову та ревізійні панславистичні тенденції⁵. Німецька політична думка шукала шляхів послаблення могутності Російської імперії. У 1887 р. перший секретар посольства Німеччини у Санкт-Петербурзі (згодом райхсканцлер) Б. фон Бюлов зазначав, що економіку Росії можна зруйнувати через позбавлення її чорноземних губерній, а також необхідно відрізати її від Балтійського і Чорного морів, як бази її світової могутності⁶. Значно пізніше, канцлер Німеччини Т. Бетман-Гольвег, виступаючи 5 квітня 1916 р. у рейхстагу про воєнні цілі Німецької держави, підкреслив: “Росія стала сильною по прилученню України. Росію можна розбити тільки тоді, коли відірветься від неї Україна. Отже, зранити Росію можна тільки на українській території, відпихаючи її від Чорного моря”⁷.

Про зацікавлення німецьких політиків українськими землями свідчили статті Е. Гартмана, опубліковані в кінці 1887 р. і на початку 1888 р. у берлінському журналі “Gegenwart” (Сучасність), присвячені українському питанню⁸. Основна думка сту-

² Франко І. Молода Україна. Часть перша. Приватні ідеї й епізоди / І. Франко. – Львів, 1910. – С. 47.

³ Крезуб А. Цілі німецької військової політики на Україні / А. Крезуб // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1929. – № 1. – С. 14.

⁴ Лосев І. Різні уроки історії / І. Лосев // День. – Київ, 2013. – № 169–170. – 20–21 верес. – С. 19.

⁵ Feldman J. Bismark a Polska / J. Feldman. – Warszawa, 1947. – S. 331.

⁶ Кураєв О. Українська проблема в політиці Берліна та Відня у Першій світовій війні (1914–1918) / О. Кураєв. – Київ, 2006. – С. 14.

⁷ Вістник Союзу визволення України (далі – Вістник). – Відень, 1916. – № 29–30. – С. 233.

⁸ Lewicky E. Ukraine, Ukrainian und die Interessen Deutschlands / E. Lewicky. – Berlin, 1915. – S. 55–56.

дій зводилася до розчленування Росії на три частини: західну по Віслу та Німан – з литовсько-польським і німецьким населенням; південну – між Дністром і Двиною, з одного боку, та Доном і Волгою, з українським, і східну – за Доном і Волгою – з російським⁹. Він вважав за доцільне, щоб Фінляндія відійшла до Швеції, Бессарабія до Румунії, з прибалтійських земель утворити самостійне Балтійське королівство, а з південних областей – самостійне Київське королівство. На його думку географічний кордон майбутньої самостійної України мав проходити по лінії Вітебськ–Дніпро–Курськ–Саратов–Волга–Астрахань. Такі кордони Київського королівства він вважав виправданими з географічної (річкова система Волги, Дону і Дніпра), етнографічної та історичної (значне заселення цих земель українцями) точок зору¹⁰.

І. Франко відзначав, що “старий німецький канцлер Бісмарк через служних своїх публіцистів” давав зрозуміти, що “сильна Німеччина не мала би нічого проти того, якби над Дніпром постало самостійне Київське королівство”. Він не сумнівався, що публікації Е. Гартмана були навіяні канцлером: “Хоч і як фантастичним, навіть дитячим може сьогодні видатися цей проект, – писав Франко, – то все-таки не треба забувати, що він був інспірованим Бісмарком, значить, можна було здогадуватися за ним якогось реальнішого плану”¹¹.

Однак слід зауважмо, що І. Франко написав статтю в 1910 році, коли у німецьких політиків значно зросло зацікавлення українським питанням, чому сприяла безпосередня економічна притягальність України та зростання суперечностей у німецько-російських відносинах. У час публікації статей Е. Гартмана канцлер О. Бісмарк не виявляв великого інтересу до втілення таких планів на Сході, відмовлявся від будь-яких планів, скерованих на розчленування Росії, послідовно виступав проти революції і, взагалі, дотримувався миролюбної зовнішньої політики.

Відомий український громадсько-політичний діяч Євген Левицький у “Листах з Німеччини” підкреслював, що “великий канцлер навіть дуже довго важився, чи не ввійти Німеччині в союз з Росією, а коли перехилився потім на Австро-Угорщину, то й тоді надав “три державному союзові” таку форму, щоб Росія не була “Боже борони”, “спровокована”¹². Як відомо союз Німеччини з Австро-Угорщиною був оборонним і зобов’язував до збройної допомоги останній тільки у випадку нападу на неї Росії, а не навпаки. Крім того, цей союз довгий час тримався у таємниці. Однак не тільки вимоги загальних політичних комбінацій зближували канцлера з Росією, але й всевладний абсолютизм царської династії та справа Польщі. “Не бачу, – писав О. Бісмарк у книзі “Gedanken und Erinnerung” (Думки і спогади), – противенств, які мали б довести до конфлікту між Німеччиною та Росією. Навпаки, дають нам однакові потреби в польському питанні та вплив традиційної солідарності обох династій в супротивенстві до всяких революційних змагань, всяку основу задля спільної політики обох кабінетів”.

Бісмарк відкидав відновлення польської держави, вважаючи її небезпечною для державних німецьких інтересів. Українську національну проблему висунуто в руслі його політики. Він вважав, що українське питання можна зручно використовувати

⁹ Діло. – Львів, 1888. – 30 січ.

¹⁰ Там само.

¹¹ Франко І. Цит. пр. – С. 47–48.

¹² Левицький Є. Листи з Німеччини / Є. Левицький // Вістник. – 1916. – № 11–12. – С. 83.

рівночасно як проти Польщі, так і проти Росії. Для нього принцип національного самовизначення у суті своїй не існував, а національні ідеї він розглядав тільки тоді, коли вони можуть бути у відповідний момент використані для інтересів німецької держави. Однак зміна внутрішніх суспільно-політичних відносин на початку ХХ ст. у Німеччині та на сході Європи привели до нового міжнародного правопорядку в Центральній-Східній Європі. З огляду на це, бісмарківські дилеми – з одного боку підтримка єдності царської імперії при умові збереження Росією традиційного самодержавного устрою, з іншого – використання національних прагнень того, чи іншого народу в Східній Європі для вигідної політичної гри на засаді “поділяй і владарюй”, не належали до реальної політики на довгу перспективу¹³.

“Бісмаркові, – зазначав Є. Левицький, – з його поглядами й ідеями судилася та сама доля, що й кожному, навіть і найгеніальнішому смертникові, що обставини швидко його переросли”¹⁴. У кінці 80-х років ХІХ ст. у Німеччині з’являється низка публікацій з історії, географії та економіки України, в яких висвітлено історію українського народу, його окремішність від російського, показано величезні природні багатства краю в тісному зв’язку з воєнним потенціалом Росії. Німецьку політичну думку цікавили практично всі сторони суспільно-політичного і культурного життя українського народу.

На початку ХХ ст. геополітичні дійсності скеровували значну увагу Німеччини до української справи. Німецькі зовнішньополітичні проекти і плани щодо Східної Європи, зокрема й України, сформовано у трьох центрах, які суттєво впливали на політику німецького уряду: 1) Пангерманська Ліга і Партія Батьківщини; 2) Академічна група на чолі з професором Отто Гетшем; 3) журналістсько-академічна група, найвідомішим представником якої був Пауль Рорбах – журналіст і політик.

Пангерманську Лігу (Alldeutscher Bund, або всенімці) утворила 9 квітня 1891 р. у Фракфурті-на-Майні група промисловців, головну увагу приділяючи пропаганді ідей Середньої Європи, тобто на необмеженому пануванні Німеччини у Центральній Європі. Її основою були німецькі плани світового володарювання. Не вдаючись до всебічного розкриття ідей пангерманізму, зазначимо, що в орбіту планів всенімців теж входили й українські землі. У 1895 р. з’явилася книга “Тріумфуюча Німеччина. Ретроспективний погляд на всесвітньо-історичні події 1900–1915 років”, автор якої був прихований псевдонімом “Пангерманець”. Він наголошував, що Велика Німеччина у 1915 р. розширить кордони далеко на схід за рахунок включення до свого складу Прибалтики, російської Польщі, Волині, Поділля, півдня Росії з Кримом¹⁵.

Подальше обґрунтування пангерманських планів зробив анонімний автор* у виданій 1895 р. брошурі “Велика Німеччина і Середина Європа у 1950 р.” У ній

¹³ Каменецький І. Німецька політика супроти України в 1918 році та її історична генеза / І. Каменецький // Український історик. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1968. – С. 10.

¹⁴ Левицький Є. Цит. пр. – С. 83.

¹⁵ Троян С. Нове бачення Європи: німецькі плани територіального переустрою початку ХХ ст. / С. Троян // Перша світова війна: історичні долі народів Центральної та Східної Європи. – Чернівці, 2000. – С. 90.

* Дослідники німецької історії її справжнім творцем вважають професора Лейпцігського університету, голову Пангерманського союзу, депутата рейхстагу Е. Хассе, який із 1906 р. почав видавати свою багатотомну працю “Deutsche Politik”.

викладено програму економічного, політичного і військового устрою середньоевропейського об'єднання. Тобто створення Великонімецької конфедерації, до складу якої входили б також Голландія, Бельгія, Швейцарія, Австрійська імперія¹⁶. Заропоновано також відділити від Австрії Галичину і Буковину для створення основ Польського і Русинського (Українського) королівств з доповненням останнього Бессарабією і Валахією. Русинська держава мала б перебувати під контролем Габсбургів за допомогою особистого союзу. В майбутньому планувалося переселити до Русинського королівства євреїв і слов'ян з Німецької імперії¹⁷.

Пангерманці вважали за необхідне “заохочувати націоналізацію смуги, що лежить між німецькою та російською територіями заселення”. Це стосувалося, насамперед Фінляндії, Ліфляндії, Естляндії, Курляндії, Литви та України “при можливому розвитку їх самоуправління та впливі німецької культури”. Тому, вважаючи першочерговим завданням розширення німецького впливу на ці області, пангерманці планували створити окремі держави, які б тяжіли до Німеччини – Прибалтійські князівства, Польське королівство, Русинське царство, поширене за рахунок Бессарабії, Буковини і Валахії, Румунію і Велику Сербію, яка б охоплювала Кроацію, Даліцію, Чорногорію, Боснію і Герцеговину. Щодо угорців і чехів, то пангерманісти думали їх розкласти шляхом сильної німецької колонізації¹⁸. Як бачимо пангерманці у своїх мінімальних розрахунках готові були створити на сході Європи напівколоніальні держави для потреб “вищої культурної” німецької нації.

Цілком зрозуміло, що на початку ХХ століття Пангерманська Ліга ставила перед собою головну мету – розбити царську Росію і при сприятливих міжнародних умовах відтіснити її якнайдалі на схід, навіть до кордонів за часів Петра I перед його територіальною експансією¹⁹. Українське прагнення незалежності пангерманці враховували як чинник послаблення Росії. У той час, справді незалежна Україна, як держава, не входила у їх плани. У своїх тогочасних максимальних програмах всенімці вважали тільки можливість колонізації Галичини і Чорноморського побережжя.

Відзначимо, що ще у 1897 р. у Міністерстві закордонних справ Німеччини був створений спеціальний відділ для українських справ²⁰. Фахівці зі східного питання уважно стежили за політичним, соціальним і культурним життям в Україні. Навіть ті, хто сприймав Росію як єдине ціле і не підтримував ідеї щодо її розчленування, почали розглядати “існування Малоросії та її політичний рух як дуже серйозну проблему”²¹.

Консервативні позиції щодо царської імперії та німецької політики супроти неї представляв професор О. Гетш. Німецькі академічні експерти Росії ґрунтували свою концепцію згідно з напрямними політики Бісмарка. Вони вважали, що Росія в основному одноціла держава і Німеччина повинна підтримувати добросусідські

¹⁶ Grossdeutschland und Mitteleuropa um das Jahr 1950. Von einem Alldeutschen. – Berlin, 1895. – S. 8.

¹⁷ Троян С. Цит. пр. – С. 91.

¹⁸ Кулінич І. Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900–1914 рр.) / І. Кулінич. – Київ, 1963. – С. 43.

¹⁹ Fischer F. Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914–1918. – Düsseldorf, 1961. – S. 114–115, 194–195.

²⁰ Кулінич І. Цит. пр. – С. 49.

²¹ Федюшин О. Украинская революция 1917–1918 / О. Федюшин. – Москва, 2007. – С. 19.

відносини з нею. Консерватори, щоправда, не були проти певних територіальних поступок Росії на користь Німеччини. “Поважні” кола, хоч дуже обережно, також обговорювали балтійське, польське, фінське й українське питання. Зміст цих міркувань зводився, головним чином, до вимог віддати Німеччині балтійські провінції та польсько-прусську смугу. Такі домагання носили відносно обережний характер і у суті не змінювали основних консервативних положень, які зводилися до того, що суцільна Російська імперія у добрих стосунках із Німеччиною забезпечить останній рівновагу та свободу дій у європейській та світовій політиці²².

Відомий журналіст Пауль Рорбах з певними заувагами обстоював звільнення від залежності неросійських народів у царській Росії. Ще у 1897 р. після подорожі по Україні він виступив у пресі з циклом статей із закликом відірвати її від Росії. “Хто володіє Києвом, той може підкорити Росію”, – заявляв Рорбах²³. Він наголошував, що Росію необхідно відрізати від Балтійського і Чорного морів та в інтересах європейської безпеки розділити, адже “російська політика протягом тривалого часу служить загрозою миру та існуванню двох європейських держав у центрі континенту: Німеччини й Австро-Угорщини”. Тільки так, зазначав Рорбах, “може бути забезпечена середня Європа”.

Тому він вважав, що незалежна Україна повинна стати головним центром у Східній Європі проти можливих намагань Росії щодо поширення своїх володінь на захід. Він не вірив у довготривалість мирних відносин з Росією, яка у своїх геополітичних стремліннях рано чи пізно поверне вістря своєї політики у західному напрямі. Виходячи з цього твердження він наголошував, що Німеччина у досягненні своїх планів “серединної Європи” мусить забезпечити собі тили зі Сходу²⁴.

Попри одночасне обстоювання права на самостійність окремих неросійських народів Російської імперії, він був гарячим прихильником німецьких планів в інших частинах світу. Навіть у відношенні до національного самовизначення в рамках царської імперії його позиції не завжди були послідовними. Це особливо стосувалося суверенності балтійських народів, яку Рорбах сприймав із меншим захопленням, ніж справу незалежності України. Відомий історик І. Каменецький наголошував: “Можна було мати поважні сумніви до якої міри і як довго міг Рербах погодити критицизм чужого імперіалізму з глорифікацією свого власного”²⁵.

Міжнародна ситуація, яка складалася на початку ХХ ст., плани Німеччини щодо Близького Сходу, Австро-Угорщини стосовно Балкан, а також відтіснення Росії від кордонів Австро-Угорщини і від побережжя Балтійського і Чорного морів, створення охоронного валу перед панславистичною пропагандою, усунення небезпеки російської інтервенції на Балканах і в Туреччині, неминуче вели до воєнного конфлікту між військово-політичними блоками у Європі. В тому розумінні створення буферних держав із західних частин Російської імперії, зокрема й України, набиало особливого значення²⁶.

²² Fischer F. Op. cit. – S. 344–347.

²³ Rorbach P. Weltpolitisches Wanderbusch / P. Rorbach. – Leipzig, 1897. – 1915. – S. 51–52.

²⁴ Rorbah P. Die Russischen Fremdvölker und wir / P. Rorbah // Deutsche Politik. – Berlin, 1917. – 25 juli. – S. 791–795.

²⁵ Каменецький І. Цит. пр. – С. 16.

²⁶ Fischer F. Op. cit. – S. 150–151.

Зрозуміло, що це ще більше посилювало зацікавлення німецьких політиків щодо українських земель. Так, лідер націонал-ліберальної партії, депутат рейхстагу Затлер і секретар німецького консульства у Львові Фаутер підтримували тісні зв'язки з галицькими українськими національними колами. Для послаблення економічних позицій поляків спеціально створено “Deutscher Ostmarken-Verein” (Німецька спілка східних прикордонних областей), що представляла інтереси великих німецьких землевласників. Одним із завдань Спілки разом з державними установами було зменшення кількості польських і, навпаки, збільшення припливу українських сезонних робітників зі Східної Галичини. Перед Першою світовою війною щороку в Німеччину, особливо в Прусію, на сезонні роботи з українських земель – Галичини, Волині, Поділля приходило близько 100 тис. чоловік. У цьому плані Спілка підтримувала постійні відносини з Українським еміграційним комітетом у Галичині, який очолював греко-католицький священник Ганицький. Із 1903 р. аж до самої війни він проводив з діячами “Ostmarken-Verein” у Берліні дуже жваву діяльність²⁷.

Спілка співпрацювала з керівниками Української національно-демократичної партії і це позначилося на політичній підтримці галичан у протистоянні з польсько-австрійською адміністрацією. Пруський міністр Райнбабен, виступаючи в 1905 р. у німецькому парламенті, підкреслив “сумне положення русинів під польською владою в Галичині”²⁸.

Уважно стежили німецькі політики за проведенням виборів у 1907 р. в Австрії, в результаті яких посилювався вплив поляків у Галичині. Радник кайзера Вільгельма II, професор Т. Шіманн звертав увагу австрійського уряду на таку ситуацію і закликав його підтримати виступи українців проти польського гноблення²⁹. У травні 1912 р. німецький консул у Відні обговорював з членами Українського парламентного клубу проблеми створення українського університету у Львові та проведення виборчої реформи. Важливим чинником, який викликав у німців, зокрема у промислово-фінансових колах, велике зацікавлення Галичиною, були нафтові родовища краю. Свідченням великої ваги українського питання для німецьких політичних чинників була поїздка у липні 1913 р. генерального секретаря “Deutscher Ostmarken-Verein” до Галичини, де він познайомився з українськими політиками, отримав від німецького консула у Львові цінні відомості про український рух.

Важливу інформацію про український рух в Австро-Угорщині та Росії отримували німецькі урядовці, зокрема райхсканцлер Т. Бетман-Гольвег, від свого консула у Львові Фаутера, який брав їх з віденського щомісячника “Ukrainische Rundschau”³⁰. Зазначимо, що вказаний часопис отримував фінансову підтримку від “Deutscher Ostmarken-Verein”, про що клопотався перед президією Спілки її впливовий член О. Гетш. Часопис отримав від Спілки у 1907 р. 5 400, а у 1909 р. – 12 тис. марок³¹. З метою глибшого висвітлення історії слов'янських народів, їхніх політичних стрем-

²⁷ Кулінич І. Цит. пр. – С. 64.

²⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 / К. Левицький. – Львів, 1926. – С. 404.

²⁹ Schiemann T. Deutschland und die große Politik anno 1907 / T. Schiemann. – Berlin, 1908. – S. 394.

³⁰ Кураєв О. Цит. пр. – С. 22.

³¹ Кулінич І. Цит. пр. – С. 65.

лінь, зокрема й українців, у Берліні з 1911 року почав виходити часопис “Zeitschrift für Östeuropäische Geschichte”. Його видавцями були відомі знавці Східної Європи О. Гетш, Т. Шіманн, Г. Юберсбергер, Л. Гетц та ін. Поява такого часопису свідчила про зростання політичного інтересу до українського питання.

Значну увагу приділяли у Берліні українсько-польським відносинам у Галичині. Про українсько-польський компроміс у січні 1914 р. німецький консул у Львові Гайнце доповідав у зовнішнє відомство Німеччини. У повідомленні він зазначав, що українці змушені були піти на поступки полякам майже по всіх пунктах заради задоволення трьох основних вимог: 1) призначення Є. Олесницького начальником відділу у Міністерстві сільського господарства Австро-Угорщини; 2) заснування українського університету у Львові; 3) збільшення державної фінансової допомоги українським спілкам і пом'якшення обмежень щодо українських шкіл. Консул відзначав, що митрополит А. Шептицький і один із лідерів українського руху К. Левицький сприйняли польсько-українську угоду без ентузіазму, а галицький намісник В. Коритовський виглядав “дуже задоволеним”, адже у випадку невдачі він був би позбавлений австрійським цісарем посади³².

Закономірно, що Німеччина проявляла значний інтерес до українців Наддніпрянщини, зокрема в період 1905–1907 років. Активізація українського національного руху в грудні 1905 року неабияк стривожила німецьких політиків. Вони вважали, що незабаром український народ може стати однією з визначальних сил на Сході Європи. Тоді німецький кайзер заявив, що події у Росії є лише “прелюдією до жахливої катастрофи, що розіб'є цю імперію на багато республік. Утворення цих республік означатиме постійну загрозу для Німеччини, оскільки вони, безсумнівно, ще більше схиллятимуться до союзу з Францією”³³.

Події революції 1905–1907 рр. змусили багатьох німецьких політиків відповідальніше поставитися до українського руху. Це підтверджували дипломатичні працівники Німеччини. У звіті німецького консула в Києві Герінга райхсканцлеру фон Бюлову від 28 травня 1907 р. зазначено, що переслідування українських студентів Львівського університету викликали “у місцевої малоруської інтелігенції жваву реакцію співчуття та підсилили ненависть до поляків”³⁴.

У зв'язку із загостренням російсько-австро-угорських відносин на початку 1909 р. (визнання Росією під тиском Німеччини анексії Австрією Боснії та Герцеговини і відмова від втручання у можливий австро-сербський конфлікт), а через те й поширення в Росії антинімецьких настроїв, змусило Берлін знову уважніше поставитися до українського національного чинника. Тому для вивчення ситуації П. Рорбах як довірена особа Міністерства закордонних справ здійснив довготривалу подорож до Росії, де зустрівся з 60-ма українцями – депутатами російської Державної Думи³⁵. Власне після подорожі у книзі “Der Krieg und die deutsche Politik” (Війна і німецька політика) він підкреслював, що відрив України від Росії – це “не тільки ослаблення міжнародного

³² Кураєв О. Цит. пр. – С. 29.

³³ Remer C. Die Ukraine im blickfeld deutscher interessen.. Ende des 19. Jahrhunderts 1917/18 / C. Remer. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien, 1997. – S. 132.

³⁴ Кураєв О. Цит. пр. – С. 19.

³⁵ Там само. – С. 21.

становища останньої, але й зіпхнення її зі шляхів економічного та суспільного розвитку, якими вона просувалася до цього часу”. Найбільш прийнятною для українців Рорбах вважав тезу, що “остаточно і найкраще вирішилося б питання вільної Європи перед російською загрозою після того, як будуть відновлені старі історичні кордони між Україною та Московщиною”³⁶.

П. Рорбах як знавець російського питання у 1913 р., передбачаючи європейський конфлікт, підкреслював, що царська імперія може втратити 35 мільйонів “мало – і білорусів”, якщо зважитися на війну³⁷.

О. Гетш, оцінюючи український рух від 1904 до 1912 року, наголошував, що він за ці роки боротьби лише зміцнів і відзначав, що серед найбільших і найповажніших проблем Росії “малоруська справа та політичний рух належить до дуже серйозних питань, оскільки саме там ґрунт буде найбільш сприятливим у випадку, якщо станеться якась нове потрясіння”³⁸.

Австро-Угорщина в українській політиці також вела особливу діяльність, оскільки до її складу входили українські землі, зокрема “Український П’ємонт” – Галичина. Окремі австрійські політики сподівалися у перспективі за сприятливої міжнародної кон’юнктури приєднати частину Наддніпрянської України до Габсбурзької монархії. Вони претендували на Волинь і Поділля, разом з тим не відмовляючись від панування у Східній Галичині, Закарпатті та Північній Буковині³⁹.

Урядовці Австро-Угорщини, оцінюючи тогочасну ситуацію у південно-західній частині Російської імперії, прагнули за допомогою галицьких українців “схилити рутенів (наддніпрянських українців) до австрійської ідеї”. Австрійські політики вважали, що у Наддніпрянщині “утворилася група прихильників так званої “австрійської орієнтації” на чолі з Кониським”⁴⁰.

Піднесення українського руху і одночасна підтримка русофільської течії у Галичині змусили урядові кола Австро-Угорщини корегувати свій напрям діяльності щодо українців. Адже австрійська політика в українській справі, як зазначав М. Лозинський, “ніколи не була ясна і певна, вона все була обтяжена спадщиною польсько-українських відносин у польській державі”⁴¹. Тому спроба польсько-українського примирення в Галичині – “нова ера”, утворення українських політичних партій, студентський рух на початку ХХ ст., селянський страйк 1902 р. – все викликало серйозне занепокоєння й в російських державних чинників. Вони вважали зріст українського національного руху в Галичині, насамперед його домагання в культурно-освітній сфері, особливо небезпечними для майбутнього Російської імперії. На урядовому

³⁶ Rorbach P. Der Krieg und die deutsche Politik / P. Rorbach. – Leipzig, 1915. – S. 164.

³⁷ Rorbach P. Deutsche Welt – und Kolonialpolitik / P. Rorbach// Preussische Jahrbücher. – April–Juni, 1913. – Bd. 152. – S. 510.

³⁸ Hoetzsch O. Rußland eine Einführung auf Grund seiner Geschichte von 1904 bis 1912 / O. Hoetzsch. – Berlin, 1913. – S. 468.

³⁹ Андрусин Б. Україна в роки Першої світової війни / Б. Андрусин // Перша світова війна і слов’янські народи. – Київ, 1998. – С. 18.

⁴⁰ Кураєв О. Цит. пр. – С. 14.

⁴¹ Лозинський М. Галичина в життю України / М. Лозинський // Вістник Союзу визволення України (далі – Вістник). – Відень, 1916. – № 1–2. – С. 11.

рівні український рух був однозначно більш загрозливим для імперії, ніж інші національні рухи.

У 1903 р. Міністерство закордонних справ Росії звертало увагу послу у Відні П. Капністу на значне піднесення українського руху в Галичині, що набув “відкритої революційної пропаганди проти основ Російської імперії”. Йому запропоновано звернутися до міністра закордонних справ Австро-Угорщини А. Голуховського вжити всіх необхідних заходів для придушення будь-яких проявів українського руху і поширення його впливу на українців Російської імперії⁴².

Надзвичайно турбувала російські державні чинники діяльність українських політичних емігрантів у Галичині, які щораз активніше включалися у студентські страйки, боротьбу за український університет, брали участь у різноманітних галицьких політичних заходах. “Російська поліційна система, – зазначалося у повідомленні департаменту поліції Галичини, – наполягає на видачі осіб, які перебувають під політичним наглядом, і вимагає доставити їх за галицькі кордони”. Повітовим старостам у 1904 р. було дано доручення негайно повідомити про перебування на їхній території втікачів з Росії. Однак запит департаменту галицької поліції залишився без відповіді, оскільки староства не мали ніякої інформації про кількість нелегальних осіб з Наддніпрянщини, що перебували на підзвітних їм територіях⁴³.

Події революції 1905–1907 рр. мали значний вплив на піднесення українського руху в Галичині, зокрема на боротьбу за загальне, рівне й таємне виборче право, що було запроваджене в Австрії у січні 1907 р. імператором Францом Йосифом. Не заглиблюючись у суть виборчої реформи відзначимо, що її наслідком стало посилення позицій українців, що змусило Відень більше уваги приділяти українцям – збільшити їм кількість місць у Галицькому сеймі та надалі вирішувати питання щодо створення українського університету у Львові⁴⁴.

Привернення деякої уваги австрійської влади щодо задоволення хоч найменших політичних потреб українців Галичини відразу ж викликала реакцію у російських урядовців. Міністр закордонних справ Росії С. Сазонов шукав нових підходів щодо українського і польського національних рухів, не вважав їх виключно антиросійськими. Він постійно підкреслював, що жорстка політика російського уряду стосовно поляків у Польському Королівстві у випадку майбутньої війни з Австро-Угорщиною може згубно відбитися як на їх орієнтації, так і українців та привернути обидва народи на бік австрійців⁴⁵.

Австро-російський конфлікт на Балканах теж мав деякий вплив на суспільно-політичну ситуацію в Галичині, яка в разі виникнення війни ставала ареною воєнних дій. Німецький посол у Відні граф Карл фон Ведель 5 лютого 1906 р., повідомляючи Берлін про ситуації в Галичині, писав, що “порозуміння між Австро-Угорщиною і

⁴² Добржанський О. Російські консульства на західноукраїнських землях та українці галичини і Буковини у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Добржанський // Проблеми історії України XIX – початок XX ст. Вип. 5. – Київ, 2003. – С. 112–122.

⁴³ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності / І. Патер. – Львів, 2000. – С. 47.

⁴⁴ Bihl Wolfdieter. Die Beziehungen Zwischen Osterreich-Ungarn und Russland in Bezug auf die galizische Frage 1908–1914 / W. Bihl // Galizien um die Jahrhundert Wende. Hrsg. Von Karlheinz Mark. – Wien; München, 1990. – S. 174–176.

⁴⁵ Добржанський О. Цит. пр. – С. 112–122.

Росією, яке вже похитнулося через несхвалення російською громадською думкою сербсько-болгарського митного союзу, також легко може зазнати нового удару через недовіру з приводу Галичини”⁴⁶.

Політична ситуація, що склалася на початку 1909 р. у зв’язку з Боснійськими подіями, змусила австрійський уряд інакше підійти до українського руху в державі. Влітку 1909 р. центральні австрійські міністерства надіслали президії Галицького намісництва, командуванню армійських корпусів у Галичині та дирекції поліції у Львові ряд запитів з вимогами подати свої міркування щодо тенденцій національного розвитку українців у межах імперії.

У поданих поліційних і армійських звітах Східну Галичину розглянуто як край з ненадійним населенням і “відкритими воротами для російського вторгнення”, підкреслено політичну активність українців і зазначено, що, незважаючи на їх належність чи до русофільського, чи до українофільського табору, вони однозначно є ворожими Австрії. Тому військові кола висловлювали думку про створення “лояльної партії з індиферентних та поміркованих русинів і всіма засобами їх підтримувати”⁴⁷.

У меморандумі Міністерству закордонних справ Австро-Угорщини від 23 вересня 1909 р. начальник австрійського генштабу Конрад фон Гетцендорф, характеризуючи український національний рух, відзначав матеріальну підтримку Російською імперією діяльності москвофілів у Галичині. З іншого боку, він наголошував, що русинські (українські) партії набагато сильніші, ніж москвофіли й прагнуть об’єднатися з українцями поза австро-російським кордоном в одну самостійну державу, яка протистоятиме не тільки Австрії, але й Росії⁴⁸. У той час австро-угорські політичні та військові чинники виношували ідею про розширення “української політики по той бік Збруча”. Теперішня історична думка цілком правильно стверджує, що австрійський політикум значно перебільшував тогочасні можливості українського руху в Наддніпрянщині, адже більшість його активних діячів тоді знаходилися в еміграції, зокрема в Галичині⁴⁹.

Слід зазначити, що в 1909–1911 роках у відносинах між Росією і Австро-Угорщиною точилася боротьба за гегемонію у слов’янському світі. У зв’язку з цим загострилася напруженість навколо української проблеми. Посол М. Василько двічі в австрійському парламенті порушував питання щодо “русофільських підступів” у Галичині та Буковині, за що цісар Франц Йосиф публічно підтримав лідера буковинських українців⁵⁰.

Ще 12 грудня 1909 р. міністр внутрішніх справ Австро-Угорщини Г. Гердтль звернувся до Галицького намісника розслідувати факти підтримки крайовою адміністрацією русофільської пропаганди, викладених 11 грудня 1909 р. послом Васильком в австрійському парламенті.

⁴⁶ Уська У. Проблема делімітації державного кордону в австрійсько-російських відносинах (1900–1914) / У. Уська // Наукові зошити історичного факультету ЛНУ імені Івана Франка. Вип. 5–6. – Львів, 2003. – С. 170.

⁴⁷ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ), Ф. 146. – Оп. 6. – Спр. 1331. – Арк. 2409.

⁴⁸ Уська У. Політика офіційного Відня та Галицького намісництва щодо русофільського руху в 1908–1914 рр. / У. Уська // Історичні та культурологічні студії. – Львів, 2004. – С. 163.

⁴⁹ Патер І. Цит. пр. – С. 36–72; Уська У. Цит. пр. – С. 163.

⁵⁰ Bihl W. Op. cit. – S. 41.

У 1909–1910 рр. удвічі зросла кількість осіб заарештованих у Галичині за шпигунську роботу. Це дало привід намісникові М. Бобжинському заявити у Галицькому сеймі, що “розвиток руської національності в нашому краї може відбуватися тільки на підставі народної руської мови та її окремого національного почуття, тому адміністрація держави не може толерувати штучно імпортованих з Росії течій”⁵¹.

“Те, чого ніяка держава в світі не стерпіла б, – наголошено в часописі “Діло”, – обсадження визнаних і впливових урядових становищ ірредентистами, маскованим “староруським” роялізмом, субвенціонування з публічних фондів ірредентичних та видавничих і господарських інституцій, толерування і концесіонування десятка шкільних бурс, огнищ ірредентської пропаганди, все те стало звичним явищем у Галичині”⁵².

У зв’язку з тим, що боротьба з русофільством не призводила до бажаних результатів, австрійський уряд вдався до кардинальних заходів. Протягом 1912 р. заарештовано 114 осіб, звинувачених у шпигунській діяльності на користь Росії.

Восени 1912 р. Балканська війна спричинила серйозне погіршення відносин між Австро-Угорщиною та Росією, загострила внутрішньополітичну ситуацію в Габсбурзькій монархії і, зокрема, в Галичині. Виступаючи на спільній сесії австрійських і угорських парламентських делегацій 6 листопада 1912 р. у Будапешті, К. Левицький заявив: “Український народ симпатизує з боротьбою балканських народів за свободу, а вважає австрійську політику “status quo” на Балкані не відповідною, бо нам треба приязних відносин з балканськими країнами. Він зазначав, що утворення самостійних балканських держав покладе кінець російському панславізмові, що “заганяв всі слов’янські ріки до російського моря”.

Лідер українських політиків відзначав, що найпевнішим способом вирішення усіх питань щодо польсько-українських протиріч “є заспокоєння справедливих домагань своїх народів”. Українці, віддаючи належне і розуміючи зовнішньополітичну необхідність Австро-Угорської імперії, вважали за потрібне, в розумінні української потреби, щоби “Австрія не прийшла за цим запіздно”⁵³. До речі, Український парламентський клуб вирішив у проведенні закордонної політики дотримуватися напрямних положень доповіді К. Левицького.

Вже 8 листопада 1912 р. цісар Франц-Йосиф I на засіданні Комісії із закордонних справ австрійської делегації заявив про переслідування українців у Росії за “їхні уявні симпатії до Австрії”⁵⁴. Однак такі заяви цісаря нічого приязного українцям не давали. Австрійський уряд переслідував у той час єдину мету – розв’язати польське питання в австрійському дусі. Навіть меморандуми Є. Олесницького щодо утворення українського університету, митрополита А. Шептицького, про гарантування релігійної та національної свободи імператорським маніфестом народам Австро-Угорщини у підтримку посла до австрійського парламенту Л. Цегельського ніяк не привели до розв’язання цісарем надзвичайно важливих проблем національного розвитку українців. Тому, зроблено відповідний хід – 29 листопада 1912 р. прем’єр-міністр Австро-

⁵¹ Уська У. Цит. пр. – С. 165.

⁵² Діло. – 1911. – 14 листоп.

⁵³ Левицький К. Історія політичної думки... – С. 631.

⁵⁴ Там само. – С. 630.

Угорщини К. Штюрґк представив Українському парламентному клубові новий проект листа про заснування українського університету у Львові.

Міністр закордонних справ Берхтольд, детально знаючи зовнішньополітичну ситуацію, відношення галицьких українців до балканських подій, щоб їх заспокоїти, тобто погодитися з вимогами меморандуму Є. Олесницького про український університет, нічого не мав проти пропозиції К. Штюрґка. Українці у відповідь на такі дії австрійського уряду 7 грудня 1912 р. проголосили свою позицію статі на боці Австро-Угорщини у випадку її війни з Росією⁵⁵. Подальші дії як австрійського уряду, так і українського політикуму привели до зіткнення наприкінці 1912 – початку 1913 р. з російськими та польськими впливовими колами, а їх примирення в Галичині тільки у виразнювало майбутні добросусідські сторони Австро-Угорщини з Росією.

Йшлося насамперед про українсько-польські переговори стосовно проекту реформ у Галицькому сеймі, що стосувалися створення окремої курії для українців, проти чого виступали поляки і за якими надзвичайно слідкували російські дипломати. Про це повідомляв посол Росії у Відні М. Гірс 21 квітня 1913 р. у Міністерство закордонних справ. Незважаючи на всі перепити цих політичних заходів, намісник Галичини М. Бобжинський подав у відставку, а противенство між поляками і українцями продовжувалося аж до початку 1914 р., коли Галицьким сеймом було прийнято нову виборчу реформу⁵⁶. Вона завдала сильного удару необмеженій владі поляків у Галичині⁵⁷. Очевидно, найголовніше те, що новий виборчий порядок виключив русофілів із галицького політичного життя.

Відповідно до розпорядження Міністерства внутрішніх справ Австро-Угорщини 31 грудня 1913 р. розв'язано “Общество имени М. Качковского” та “Русские дружини”, а 2 березня 1914 р. видано дозвіл на введення надзвичайного стану в Галичині, у даному випадку йшлося про фактичне припинення русофільської пропаганди⁵⁸.

К. Левицький, виступаючи 8 травня 1914 р. у віденському парламенті, підкреслював: “Росія вже на нашій східній границі, пропаганда православ'я це підготовка російської національної ідеї як стадії до відірвання Галичини і Буковини від Австрії”⁵⁹.

Австрійські урядовці на початку 1914 р., зокрема після польсько-української угоди, все більше приділяли увагу українській проблемі в середині держави. Вони усвідомлювали, що успіх тривалого суперництва з Російською імперією у зовнішній політиці значною мірою залежатиме від галицьких українців. Це підтверджував австро-угорський консул у Варшаві барон Андріан, який підготував спеціальний меморандум для уряду – “Значення української проблеми Галичини для зовнішньої політики загалом”. Найважливішим питанням він вважав заснування українського університету, як “пріоритету імперії” або у кращому випадку Вищої сільськогосподарської школи як “притягальної сили” для Наддніпрянщини. Він зауважував: “За значенням для нашої зовнішньої політики і для монархії український народ обіймає

⁵⁵ Діло. – 1912. – 12 груд.

⁵⁶ Мазур О., Патер І. Українці і поляки: угода 1914 р. у світлі російської дипломатії / О. Мазур, І. Патер // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. – Івано-Франківськ, 1997. – С. 58–61.

⁵⁷ Bihl W. Op. cit. – S. 48.

⁵⁸ Уська У. Цит. пр. – С. 179.

⁵⁹ Левицький К. Історія політичної думки... – С. 736.

перше місце. Від нашого ставлення до нього залежатиме майбутній перебіг історії Австро-Угорщини”⁶⁰.

Очевидно, що піднесення українського національного руху в Галичині стало небезпечним для Російської імперії. У ньому практично все російське суспільство – від шовіністів до лібералів вбачало загрозу цілісності Росії. З наближенням війни український чинник набирав все більшого політичного й економічного значення. Росія у своїй політиці на початку ХХ ст. щодо українських земель керувалася насамперед принципом імперського централізму та викорінення будь-яких проявів національного сепаратизму. Політика царизму обґрунтовувалась різноманітними теоріями про те, що “української нації, а значить й українського народу як такого в природі не існує. Є “русский” народ, який живе на неосяжних “русских” просторах включаючи й Україну”⁶¹.

З іншого боку, російський уряд дуже лякав розвиток українського руху в Галичині, який став важливою політичною проблемою у Наддніпрянській Україні. Привабливість Галичини з її українськими школами, політичними партіями, національним представництвом у сеймі, як приклад добре організаційно вивершеного українського політичного руху, стала для Наддніпрянщини безсумнівним фактом. “Те, що в закордонній Україні вже отримало визнання і право громадянства, – заявляли в 1910 році члени української секції московського Товариства слов’янської культури, – нам доводиться не тільки відстоювати, але й доказувати крок за кроком. Ми повинні ще доводити російському суспільству, що українці в історичному та етнографічному плані повна самостійна нація, що українська мова не говір, не наріччя, а мова, яка має право на самостійне існування, ми повинні доводити, що право на культурне самовизначення не загрожує нікому і нічому небезпекою і крім зайвих цінностей не дасть нічого в культурну загальнолюдську скарбницю”⁶². Контакт і співпраця Східної Галичини з Наддніпрянською Україною тільки підтверджували думку про переростання галицького українського руху у всеукраїнський в межах обидвох великодержав і це було лише питанням часу.

Російський уряд вважав, що український рух у Наддніпрянщині був збуджений галицьким українством. Про проблеми, які можуть виникнути перед Російською імперією, у зв’язку з розвитком українського руху, граф В. Бобринський писав: “Якщо “русский” рух буде цілком зломлено, і Східна Галичина і Буковина будуть повністю українізовані, то тоді сила ворожого натиску буде спрямована на нашу Малоросію і українська пропаганда в нас значно посилиться. Тому ясно, що захист “русскої” справи на Дністрі і Сянї стане його захистом на Дніпрі і, працюючи в Галичині, ми працюємо для нашої національної самооборони, незалежно від питання державного возз’єднання з нами Червоної Русі”⁶³.

У російському суспільстві дедалі більше утверджувалося думку про важливе значення Галичини для внутрішньої і, особливо, для зовнішньої політики Росії. Зазначено, що вона “справжня “русская” прикарпатська фортеця, прикордонна твер-

⁶⁰ Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe / Von T. Hornikender. Band I. Philadelphia, 1966. – S. 56–71.

⁶¹ Украина – это Русь. Литературно-публицистический сборник под редакцией М.И. Туляницы. – Санкт-Петербург, 2000. – С. 47.

⁶² Украинская Жизнь. – Москва, 1912. – № 5. – С. 18–20.

⁶³ Бахтурина А. Цит. пр. – С. 41–42.

диня, сторожевий полк Росії, який розчищує попереду ґрунт і закриває тил у нашому русі для виконання великих світових завдань, на кінець – сильна опора православ'я”. Тому підкреслювалася важливість російської пропаганди з метою поборення українства, адже тільки так, на думку деяких русофілів, можна здобути Галичину і тим самим “ми спасаємо не галичан, не буковинців, не угрорусів; вони всі тут ні причому, ми спасаємо тільки себе”⁶⁴.

У зв'язку з цим залишався тільки один спосіб розв'язання українського питання в Російській імперії – повне придушення українського руху. Полишаючи міркування над тим, чи такий спосіб міг бути успішним, потрібно зазначити, що в будь-якому випадку його засяг не міг переступити кордонів російської держави. Знову ж намагання досягти український рух в Галичині за допомогою москвофільства виявилися абсолютно точними⁶⁵. Тепер це питання набрало виняткової ваги. Польський дослідник українського питання Л. Васілевський зазначав: “Для Росії, як держави, Галичина стала вогнищем ворожого, сепаратистського руху. Росія скоро зрозуміла, що як довго Галичина не буде влучена в російську державу та як довго не буде піддана одноставному режимові разом з Наддніпрянською Україною, так довго Росія не позбудеться українського руху в своїх кордонах”⁶⁶. Це мало ще й інший наслідок, адже український рух ставав міждержавним питанням та почав наближатися до того, щоб стати міжнародною проблемою Східної Європи. Такий поворот був для нього безсумнівним позитивом.

Тому для поборення українського руху в Галичині російські урядові та політичні чинники? морально і матеріально підтримували москвофільство, основою якого була всеросійська національна ідея. Через москвофільські організації російське керівництво могло проводити не тільки антиукраїнську пропаганду серед галицьких українців, перетягуючи їх на свою сторону, але й антидержавну – з метою приєднання всіх українських етнографічних земель, що входили до складу Австро-Угорської монархії.

Однак, щоб не загострювати відносин з Австро-Угорщиною, а надалі підтримувати зв'язки між галицькими москвофільськими організаціями і російськими державними інституціями 15 грудня 1902 р. у Петербурзі було засновано Галицько-руське благодійне товариство. Воно було створене з метою “сприяти культурному єднанню “русских” галичан, буковинців та угрорусів з російським народом у Росії та надавати різноманітну матеріальну і моральну підтримку в їх прагненні до просвітництва і економічного процвітання”. Ця організація надавала також усіляку тимчасову або постійну матеріальну допомогу галичанам, які проживали у Санкт-Петербурзі, сприяла ознайомленню російських громадян з Галичиною. Загалом російські урядовці вважали згадане товариство одним із важливих засобів впливу на австрійські справи. Згодом цією інституцією заопікувалася донька царя Миколи II – Тетяна, а сама організація стала називатися “Татьянинским комитетом”⁶⁷.

⁶⁴ Гумецкий И. Значение русского Прикарпатья для России / И. Гумецкий. – Спб., 1904. – С. 21, 33.

⁶⁵ National Archives of Canada (The Andry Zhuk Collection) (далі – MG 30, C167). – Vol 15. – File 22.

⁶⁶ Wasilewski L. Kwestja ukraińska. – S. 98.

⁶⁷ Сухий О. Москвофільство: документи і матеріали / О. Сухий. – Львів, 2001. – С. 52–53.

Зазначимо, що спочатку члени цього товариства однаково ставились до польського і українського національних рухів, виходячи зі своєї великоросійської ідеї. Проте їх турбувала “українська загроза”. Тому із загостренням українсько-польського протистояння в Галичині у польському і російському середовищах зародилась думка про співпрацю для поборення українського руху. Це особливо проявилось на Слов’янському з’їзді 1908 р. у Празі, де було укладено польсько-російську угоду, за якою поляки повинні були поборювати український рух у Галичині, на обіцянку російського уряду щодо задоволення національних вимог поляків у Конгресівці⁶⁸.

Після Празького з’їзду і перебування російської делегації на чолі з графом В. Бобринським у Галичині, до неї посилено увагу з боку Державної Думи, російської преси, встановилися тісніші зв’язки між москвофілами і Галицько-руським благодійним товариством. Особливо це стало очевидним із прийняттям 1 червня 1909 р. нового статуту товариства, обранням його головою В. Бобринського. Після цього значно розширилася мережа його відділень в інших містах Росії та постали нові завдання. Почала збільшуватися посилка російської художньої та релігійної літератури до Галичини (у 1910–1914 рр. – 6 тис. книг), встановлювалися тісні контакти з русофільськими народними читальнями у краю, опіка над окремими школами, підтримка православних парафій.

З моменту остаточного розколу москвофілів на “старо”- і “новокурсників” 10 жовтня 1909 р. на Народному з’їзді у Львові, москвофілство почало інтенсивніше себе проявляти. Цьому сприяла підтримка членів Галицько-руського благодійного товариства і фінансова допомога російського уряду. Російські чиновники з Міністерства закордонних справ відзначали нехтування багатьма державними діячами українського руху, який все більше посилювався, проникав у широкі маси й охоче ними сприймався. Вони вважали, що з сепаратизмом необхідно боротися негайно, поки є ще нагода, бо пізніше з ним можна не впоратися. Адже розвиток українського суспільно-політичного руху в Галичині був дуже небезпечний для державної цілості Росії, оскільки своїми ідеями він спрямований на вихід України зі складу імперії. Прем’єр-міністр Росії П. Столипін у 1910 р. офіційно заявив: “За останній час став пробуджуватися сепаратистський рух, який культивується головним чином в Австрії, в Галичині. Впливу непримиримих сепаратистів, які живуть у Львові, потрібно приписати спроби, що датуються з 1905 р., заснувати товариства, які під прикриттям культурних цілей працюють над відродженням українського сепаратистського руху (Просвіти, Громади і т. д.). Національні та політичні прагнення в українському русі переплітаються так тісно, що майже зовсім неможливо їх навіть відрізнити одне від одного, але немислимо в той же час відмовитися від боротьби з тими прагненнями з точки державних інтересів”.

Із цього приводу галицький соціал-демократ В. Левинський наголошував: “... щоб в українців не могло бути ніяких сумнівів відносно політики російського уряду щодо українського питання, він наважується в 1910 р. на офіційну заяву Столипіна, яку можна вважати *profession de foi* російського уряду стосовно українського питання. На вратах цієї страшної будівлі, яка називається російською державою. Російський уряд накреслив українському народові *Lasciate ogni speranza!* Покинь будь-яку надію!”⁶⁹

⁶⁸ Лисяк-Рудницький І. Україна в Галичині під російським пануванням / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе у 2-х томах. Т. 1. – Київ, 1994. – С. 441.

⁶⁹ Левинский В. Царская Россия и украинский вопрос / В. Левинский. – Женева, 1917. – С. 13–14.

У 1911 р. голова російського уряду П. Столипін висловився ще відвертіше: “Історичним завданням російської державності є боротьба з рухом, у теперішнім часі прозваним українським, що містить у собі ідею відродження старої України й устрою малоросійської України на автономних національно-територіальних засадах”⁷⁰.

Зрозуміло, що напередодні війни українське питання стало надзвичайно важливим не тільки для царизму, але й для загалу російського суспільства. Для них тепер небайдужим було майбутнє українського народу, як саме відбуватиметься подальший його поступ, чи він розвинеться у самостійну культурну націю, чи зіллється з великоруським. “Тут “зарита собака” всієї антиукраїнської політики царизму і великоруського суспільства, – писав австрійський соціал-демократ О. Бауер, – звідси також однаковість обидвох (за незначними виключеннями) у поглядах на воєнні цілі стосовно австрійської України. Більшом в очах Росії вона стала з того моменту, коли забив тут животворний ключ української національної ідеї, коли іскри національної свідомості стали перекидатися через російський кордон, за Збруч, в міста і села російської України”⁷¹. Власне, боязнь проникнення з Галичини у Наддніпрянщину українських незалежницьких ідей змусила Міністерства внутрішніх справ і фінансів Росії у 1909 р. прийняти рішення регулярно виділяти засоби на “допомогу прикарпатським “русским”. У 1911 р. прем’єр-міністр Росії П. Столипін асигнував москвофілам одноразово 15 тис. рублів для витрат на вибори до австрійського парламенту. Щорічно на запити міністра внутрішніх справ виділялось 60 тис. і 25 тис. рублів безпосередньо через міністра фінансів для допомоги москвофілам у Галичині”⁷².

Однак фінансова підтримка москвофільства урядом Росії, неабияк турбувала російських дипломатів, які мали безпосереднє відношення до Галичини, наприклад, посла у Відні М. Шебеко, Л. Урусов, гофмейстер М. Гірс, консул у Львові Верховцев. Вони прекрасно усвідомлювали, що такі дії уряду могли спричинити серйозні зовнішньополітичні ускладнення. Зокрема підкреслювалося, що офіційно російський уряд не може підтримувати москвофільський рух у Галичині, а “Русской Народной организации” не потрібно афішувати свої прагнення до “возз’єднання з Росією”, щоб не викликати переслідування з боку австрійської влади. Проте дипломати відзначали, що російському урядові слід “сприяти культурному розвиткові “русских” Прикарпаття”. Тому формально тепер відкритою фінансовою підтримкою москвофільства займалися громадські організації, зокрема, “Слов’янське Благодійне Товариство” і “Галицько-руське товариство”, а таємно – російські консули у Львові та Чернівцях і посольство у Відні⁷³. Усі виділені державні кошти повністю контролювали довірені урядом особи – В. Бобринський і член Держдуми А. Гіжницький, які нікому не звітувалися про витрачені кошти⁷⁴. Такі дії уряду, а також щорічні приватні пожертвування у сумі 10–12 тис. рублів, унеможлилювали будь-які ускладнення на дипломатичному рівні.

⁷⁰ Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 2 / Н. Полонська-Василенко. – Київ, 1993. – С. 430.

⁷¹ Левинский В. Цит. праця. – С. 36–37.

⁷² Бахтурина А. Цит. пр. – С. 47.

⁷³ Вістник. – 1915. – № 21–22. – С. 2.

⁷⁴ Бахтурина А. – С. 48.

Однак, незважаючи на таке досить обережне відношення уряду і зовнішньополітичного відомства Росії до ведення пропаганди у Галичині, фінансову підтримку москвофілів офіційні російські кола продовжували. У листі від 14 серпня 1913 р. до міністра закордонних справ С. Сазонова повідомлялося про дозвіл міністра фінансів довести асигнування на підтримку “русской народности” в Австро-Угорщині до 200 тисяч рублів. Крім того, обер-прокурор Святійшого Синоду В. Саблер у листі від 17 грудня 1913 р. звертався до С. Сазонова про збільшення коштів з метою переманити уніатських священників у православ’я. Він зазначав, що виділена на ці потреби у 1914 р. сума у 29 тис. рублів, без сумніву, повинна бути набагато вища, тому декілька відомих священників готові перейти у православ’я за умови їх матеріального забезпечення, тобто щорічної виплати по 2 тис. рублів. У зв’язку з тим обер-прокурор просив у наступні роки збільшити кошти на “дело православия” до 60 тис. рублів на рік⁷⁵.

Думку щодо збільшення видатків на російську пропаганду в Галичині висловлював й професор Одеського університету А. Казанський. У таємній записці “О русском влиянии в Галиции” від 11 серпня 1913 р. міністерству закордонних справ він відзначав недостатню обізнаність суспільних і політичних кіл Росії з галицькими справами, їх байдуже і недовірливе ставлення до них. Тому він вважав, що уряд за допомогою суспільних сил повинен сам керувати політикою галицької “русскої” партії в дусі, який відповідав би інтересам Росії. Він підкреслював, що для пропаганди російської ідеї підтримка “галицко-русской партии” мала би бути більш значною і цілеспрямованою. Адже 20–40 тис. рублів щорічно – це надзвичайно малі суми, які могли би мати суттєве значення для російської справи в Галичині. Для успішної боротьби з урядовою австрійською, польською і українською пропагандою одночасно, потрібні значно більші засоби, а до цього єдину і порівняно велику поміч отримувала газета “Прикарпатская Русь”⁷⁶, хоч вона розходилася дуже погано, а її видання було збитковим.

Відзначимо, що крім фінансування “Общества им. Качковского”, яке мало у 1914 р. близько 300 читалень (товариство “Просвіта” – 2944), російський уряд планував 106 сільським кооперативам “Русского Ревизионного Союза” (Український Крайовий Ревізійний Союз об’єднував 909) надати безвідсоткову або маловідсоткову позику з коштів Державного банку.

Усі асигнування російського уряду і окремі пожертвування згідно зі статутом Галицько-руського благодійного товариства повинні були витрачатися на культурно-просвітні цілі у Галичині. У дійсності на них проводилися найрізноманітніші заходи як культурного, так і політичного характеру.

Для російських шовіністів поширення різноманітної літератури з історії та культури краю було важливим елементом пропаганди. У ній автори розглядали Галичину, як “віками відірвану частину російського тіла”, популяризували боротьбу з українством, як “хворобливим наростом на здоровому тілі російського народу”. П. Казанський у брошурі “Присоединение Галичины и Угорской Руси” писав: “Росію чекають великі труднощі для здійснення великого, взятого на себе подвигу: воскресити з мертвих вже лежачу в гробі сестру”⁷⁷.

⁷⁵ Сухий О. Цит. пр. – С. 92–93, 104–105.

⁷⁶ Сухий О. Цит. пр. – С. 99–101.

⁷⁷ Украинская Жизнь. – Москва, 1914. – № 11–12. – С. 88.

Надзвичайно важливе місце у російській пропаганді в Галичині відведено мовному питанню, яке набирало все більшого політичного звучання. Російські діячі використовували питання про мову галицьких українців у своїх інтересах. В. Бобринський відзначав, що галицькі русини “це не братушки для нас, а такі ж, як і ми “русские люди”⁷⁸. Інший російський шовініст П. Струве трактував українську культуру як місцеву, а українську мову – як говірку. Він відзначав, що в Галичині під впливом російської пропаганди можна простежити “переходження” української мови в “раціональну мову маленької нації”, однак, наполягав “енергійно вступити в ідейну боротьбу з українством”⁷⁹.

Публікація П. Струве викликала обурення і протест галицьких політиків. М. Лозинський вважав, що вона віддзеркалювала відношення цілої російської суспільності до українства, вказувала на їх прагнення придушити ріст національної свідомості та втримати українців “в положенні етнографічного матеріалу для творення загальноросійської нації”⁸⁰.

Російська преса, від шовіністичної до ліберальної, проголошувала українство державною небезпекою та розгорнула широку кампанію цькування українства загалом, а в Галичині зокрема, як антислов’янського, антиросійського руху, який прагне послабити слов’янство через поділ Росії за допомогою відокремлення “малоросійської гілки” від “єдиного російського народу”.

Таке вороже ставлення російської преси до галицьких українців, особливо в руслі балканських подій, не зовсім влаштувало дипломатичні та урядові кола Росії, які не дуже бажали загострення російсько-австрійських відносин. Російський дипломат М. Гірса 8 лютого 1912 року у донесенні міністру закордонних справ С. Сазонову також відзначав, що, хоч в Галичині “живе народ на споконвічній “русской” землі – “русские”, “малоросійського племені”, говорять на “малоросійському нарiччi”, обидві “руссконародные” партії стоять за культурне єднання з великим російським народом і визнають російську мову літературною, а малоросійську – тільки нарiччям”, проте “австрійський уряд невтомно слiдкує за будь-яким проявом симпатiй спорiднених нам органiзацiй до закордонного російського племенi, i кожний раз приймає новi заходи проти русофiльського руху в краi”. Виходячи з оцiнки такої ситуацiї, дипломати радили триматися осторононь вiд цього у Галичинi, оскiльки, за словами того ж М. Гiрса, “чим меншим буде iнтерес нашої преси i наших полiтичних дiячiв до австрiйських пiдданих малоросiв, тим краще буде i їх становище, яке тiльки вони самi можуть покращити”⁸¹. I тут же в iншому конфiденцiальному листi до С. Сазонова вiн вважав “цих “русских” ренегатiв, мазепинцiв” найзапеклiшими ворогами Росiї, якi завжди пiдтримують будь-якi ворожi дiї проти неi”⁸².

⁷⁸ Бобринский В. Возвращение в лоно православной церкви униатов Червенной Руси и гонение на них со стороны поляков / В. Бобринский. – Минск, 1912. – С. 1.

⁷⁹ Струве П. Общерусская культура и украинский партикуляризм / П. Струве // Русская мысль. – Кн. 1. – 1912. – С. 65–86.

⁸⁰ Дiло. – 1912. – 4 квiт.

⁸¹ Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и временного правительств. 1878–1917. Серия 2. Т. 19. Ч. 1. – Москва, 1938. – С. 94–95.

⁸² Международные отношения... Серия 2. Т. 19. Ч. 2. – Москва, 1939. – С. 18.

Шовіністично настроєна частина російського суспільства не втихала. У пресі було розгорнуто широку кампанію проти неіснуючого переслідування православ'я в Галичині та Угорщині. Особливо великого розголосу вона набула після публікації у газеті "Times" 10 квітня 1912 р. статті В. Бобринського "Релігійні переслідування в Галичині". У ній він дуже гостро, образливо писав про митрополита А. Шептицького, називаючи його "не пастером, а вовком", відзначав, що "серед руского селянства в Галичині зміцнюється віра, а православний рух поширюється і поглиблюється"⁸³. У статті також підкреслено, що Галичина до половини XIV ст. "складала частину політичної Русі і відіграла видатну роль в тодішній руській історії". Проте з 1340 р. там ведеться "завзята, деколи кривава, боротьба між корінними жителями, які щиро захищають свою "русскую" національність і православну віру, і польськими завоювниками, які докладають всіх зусиль для колонізації та латинізації Прикарпатської або Червоної Русі, як називається ця частина колишньої Русі"⁸⁴.

Стаття викликала полеміку між польськими і російськими громадсько-політичними діячами та обурення і протест з боку греко-католицьких священників московфільського табору – "старокурсників". Поляки і українці опублікували листи-відповіді в "Times". Польська сторона зазначала, що "славна боротьба за духовне життя В. Бобринського – це ніщо інше як "спорадичні зусилля російської пропаганди, яка діє головним чином за допомогою грошей"⁸⁵.

Товариство ім. Іоана Златоустого у Львові в листі до "Times" від 13 травня 1912 р. заявляло протест проти неправдивого висвітлення В. Бобринським церковних справ і антикатолицького руху серед "русских" жителів Австро-Угорщини, а також з приводу образи митрополита А. Шептицького. "Такі трагічні повідомлення графа Бобринського, – підкреслено у згаданому листі, – що в нас всі православні священники ув'язнені..., що сотні тисяч, село за селом до останнього мешканця відходять від унії, що цілі місцевості відкрито переходять у православ'я не відповідають дійсності"⁸⁶.

Таку пропагандистську кампанію В. Бобринського несхвально зустріли російські дипломатичні кола. Вони вважали це несвоечасним у зв'язку із загостренням балканської проблеми, що ще більше ускладнювало непрості австро-російські відносини. Російський посол у Відні 27 березня 1913 р. доповідав у Міністерство закордонних справ, що такі необдумані виступи дають зворотний ефект.

"З властивою йому невгамовною гарячковістю і нетактовністю, – писав посол, – В.А. Бобринський збуджує проти православних Прикарпатської Русі Польське коло і адміністративні власті як в Галичині, так і в Угорщині..."⁸⁷

Напередодні війни посилювався інтерес російських офіційних кіл до галицького московфільства. Так, на засіданнях Галицько-руського благодійного товариства в Петербурзі весною і влітку 1913 р. брали участь члени Державної думи, Державної ради, представники різних партій, громадські діячі. Ці зібрання мали виражений ан-

⁸³ Религиозное преследование в Галичине (статья В.А. Бобринского в "Times"). – Львов, 1912. – С. 4-5.

⁸⁴ Религиозное преследование в Галичине. – С. 3.

⁸⁵ Бахтурина А. Цит. пр. – С. 52.

⁸⁶ Религиозное преследование в Галичине. – С. 19.

⁸⁷ Бахтурина А. Цит. пр. – С. 53.

тиавстрійський, антиукраїнський характер, а присутність державних діячів надавала їм офіційний статус.

Одночасно до Росії запрошувалися різні делегації галичан, зокрема у липні 1913 р. на відкриття виставки, а у вересні того ж року на відкриття пам'ятника П. Столипіну у Києві. На межі 1913–1914 рр. у Москві було організовано “Карпато-Русское общество” на чолі з міським головою Гучковим.

Активна російська пропаганда в Галичині, панславістичні політичні маніфестації, шумні антиукраїнські кампанії преси в Росії погіршували й без того слабкі австро-російські відносини. Панславістський рух у Росії, підризна діяльність москвофілів дали привід австрійській владі в Галичині, Буковині та Закарпатті вживати відповідні заходи проти втручання у внутрішні справи держави. Відбулося два судові процеси над москвофілами: Марамароський (грудень 1913 – лютий 1914 рр.) і Львівський (9 березня – 6 червня 1914 р.), що мали виключно політичний характер⁸⁸.

Москвофіли й надалі проводили свою проросійську лінію, стверджуючи, що австро-угорська влада сама створила “українське питання”, яке намагається використати у своїй внутрішній та зовнішній антиросійській і антислов'янській політиці⁸⁹.

Зрозуміло, що русофільська пропаганда, діяльність москвофілів у Галичині, яку підтримувала Росія, мала, по-перше, створити тут своєрідний бар'єр проти поширення українства в Наддніпрянщині, а по-друге, підготувати ґрунт для приєднання західноукраїнських земель до Російської імперії. Зважаючи на національно-політичну ситуацію напередодні війни, безсумнівно було те, що з вибухом війни, Галичина стане головним об'єктом для Російської імперії.

Тому в передвоєнні роки зусиллями різних органів російської розвідки активно проводилися збір інформації й, як зазначалося вище, пропагандистська діяльність на галицьких землях, використовувалися різноманітні методи роботи, особливо агентурна розвідка, для проведення якої створювалися широкі шпигунські мережі⁹⁰.

У документах силових структур Австро-Угорщини за 1909–1912 рр. показано зростання розвідницької діяльності Росії на східногалицьких землях. Свідченням цього стали численні арешти у Галичині осіб за підозрою у шпигунстві на користь Росії, часті виїзди до краю російських офіцерів різного роду військ з метою рекогноскування місцевості, пожвавлення діяльності розвідувальних підрозділів Варшавського і Київського військових округів⁹¹.

Протягом багатьох десятиліть, що передували війні, Росія не шкодувала засобів для підготовки ґрунту майбутнього захоплення західноукраїнських земель. Українство в Галичині та Наддніпрянщині російський уряд вважав шкідливим для своїх державних інтересів, воно стало об'єктом брутального тиску російського шовінізму та репресій імперського керівництва. Зрозуміло, що українські землі мали

⁸⁸ Мазур О., Сухий О. Галичина: Галицько-російське благодійне товариство (1902–1914 рр.) / О. Мазур, О. Сухий // Вісник ДУ “Львівська політехніка”. Держава та армія. – Львів, 1999. – С. 110.

⁸⁹ Прикарпатская Русь. – 1914. – 3 февр.

⁹⁰ Сідак В. Українські землі кінця XIX – початку XX ст. – арена таємної боротьби провідних європейських держав (історико-правовий аналіз діяльності спецслужб) / В. Сідак. – Київ, 1997. – С. 28.

⁹¹ ЦДІАУЛ. – Ф. 146. – Оп. 6. – Спр. 1319. – Арк. 1.

для обидвох воєнно-політичних блоків не тільки геополітичне, але й економічне значення. Адже тільки Німеччина у передвоєнні роки була другим після Англії найбільшим інвестором у Росії. Її майно оцінено у 441,5 млн. рублів, що складало 19,7% усіх іноземних капіталовкладень. Значимість німецьких економічних зацікавлень на Україні підтверджено інвестуванням в гірничодобувну та металургійну промисловість (відповідно 160 і 69 млн. рублів), розміщенням тут значної частини підприємств⁹². Звичайно, що вплив німецького капіталу, німецьких технічних спеціалістів і ділових кіл на економічне життя в Україні був надзвичайно суттєвим.

Більшість фінансових активів, інвестованих у промисловість України (210,6 млн. рублів), належали французам, що дає уявлення про зацікавлення Франції. Третина капіталів (137,8 млн. рублів) була бельгійською. Капітали працювали за посередництвом 83 акціонерних товариств. Велику частину багатств України – майже всю металургію, більшість вугільних копалень і три чверті гірничої промисловості – контролювали французькі, бельгійські і частково німецькі та британські компанії.

Власниками вугільних шахт Донбасу були тридцять шість акціонерних товариств. З них двадцять п'ять були іноземними, а дев'ятнадцятьма володіли Франція або Бельгія. Заводи іноземних товариств виробляли 89% чавуну, 60% вугілля, 81% коксу від загального виробітку в Україні.

Західноукраїнські землі, які знаходилися майже в центрі Європи, завжди приваблювали іноземний капітал. У 1914 році майже три четверти загального видобутку нафти зосереджено у німецьких монополіях: “Deutsche Erdol”, “Galizische Karpaten”, “Petroleumaktiengesellschaft” та ін.⁹³

Наприкінці XIX – початку XX ст. англійські та французькі промислові гіганти виявили особливу зацікавленість у нафтовій промисловості Західної України. Перед Першою світовою війною англійські фірми контролювали видобуток 360 тис. тонн нафти, а їхні капітали складали до 95 млн. австрійських крон⁹⁴. Намагався зміцнити на західноукраїнських землях свою потужність й французький капітал, якому належало 11 підприємств з акціонерними вкладками у 1914 р. 40 млн. корон. У передвоєнні роки нафтовидобуток у Галичині і Закарпатті майже повністю контролював австро-німецький, англійський і французький капітал. Прибутки нафтопромисловості зросли за офіційними даними з 16,6 млн. крон в 1909 р. до 47,7 млн. крон у 1914 р.⁹⁵

Таким чином, українські землі були надзвичайно привабливими для іноземного капіталу, який не хотів втрачати жоден із воєнно-політичних блоків, прагнучи випередити один одного у майбутній війні. Українські землі згодом стали головною ареною боротьби, а українське питання набуло становища міжнародного чинника.

⁹² Федюшин О. Українська революція. – С. 20.

⁹³ Кулінич І. Україна в загарбницьких планах німецького імперіалізму (1900–1914) / І. Кулінич. – Київ, 1963. – С. 198.

⁹⁴ Хонігсман Я. Проникнення іноземного капіталу в економіку Західної України в епоху імперіалізму (до 1918 р.) / Я. Хонігсман. – Львів, 1971. – С. 60.

⁹⁵ Там само. – С. 61.

Иван Патер. Украинские земли в планах Центральных держав и Антанты накануне Первой мировой войны

В статье проанализированы планы Центральных держав и Антанты относительно украинских земель накануне Великой войны. Показано особую заинтересованность ими иностранного капитала и их геополитическое значение в будущей войне. Подчеркнуто международный вес украинского вопроса.

Ключевые слова: украинские земли, украинский вопрос, Галичина, Надднепрянщина, Австро-Венгрия, Германия, Россия.

Ivan Pater. Ukrainian lands in the plans of the Central Powers and the Allies on the eve of the First World War

In this article the plans of the Central Powers and the Entente against Ukrainian lands before the Great War are analyzed. Author showed a special interest of foreign capital of the Ukrainian lands and its geopolitical significance in the coming war. Emphasized the international weight of the Ukrainian question.

Key words: Ukrainian lands, Ukrainian question, Galicia, Dnieper, Austria-Hungary, Germany, Russia.